

İÇ SAVAŞ

Prof.Dr. Binnur Özkeçeci-Taner
Hamline University
bozkececitaner01@hamline.edu

ÖZET

Bu çalışma, yıkıcı karakterleriyle öne çıkan ve özellikle Suriye savaşı ile ortaya çıkan mülteci sorunu ile gündeme oturan iç savaşların modern çağdaki evrimini, nedenlerini ve belli başlı sonuçlarını incelemektedir. Bu bağlamda, yazındaki psikolojik, rasyonel seçim, kültürel ve yapısalcı yaklaşımlar özetlenmiş ve mevcut olan bu yaklaşımların hiçbirinin iç savaşın ne zaman ortaya çıkacağına dair tespitte bulunamaması belirtilmiştir. Bunun bir sonucu olarak, iç savaş çalışmalarında, disiplinler arası yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmış ve Coğrafya, Sosyoloji, Ekonomi, Psikoloji vb. alanlarındaki çalışmaların Uluslararası İlişkiler uzmanlarıncı dikkatle incelenmesinin gerektiği savunulmuştur.

**İç savaşları
diğer çatışma
türlerinden
ayıran iki temel
unsur, bir yıl
içinde ölen insan
sayısı ve
savaşmakta olan
grupların
mücadelenin
sürekliliğini
sağlayacak
örgütsel yapılara
sahip
olmalarıdır.**

İç savaş (veya sivil savaş) en genel itibariyle bir ülke sınırları içinde meydana gelen ve çoğunlukla düzenli ve silahlı kuvvetleri içeren, sürekli, organize ve geniş çaplı bir çatışmadır. Savaşan taraflardan birinin devlet olduğu kabul edilen bu tür savaşlar tarih boyunca hem çok sayıda insan kaybına hem de önemli kaynakların heba edilmesine neden olmuştur. Her ne kadar ‘iç savaş’ olgusunun nitelik ve nicelik özellikleri mevcut literatürde hala tartışılssa da, bu konu hakkında en geniş veri tabanına sahip *Correlates of War* (COW) projesi, iç savaşın tanımını iki ana kritere dayandırmaktadır.

COW projesinin mimarları Small ve Singer’a (1972 ve 1982) göre iç savaşları diğer çatışma türlerinden ayıran iki temel unsur, bir yıl içinde ölen insan sayısı ve savaşmakta olan grupların mücadelenin sürekliliğini sağlayacak örgütsel yapılara sahip olmalarıdır. Dolayısıyla, COW projesi, iç savaş, ‘yılıda en az 1000 ölümlü sonuçlanan ve taraflarının örgütlü silahlı kuvvetlerini içeren sürekli mücadele’ olarak tanımlamaktadır. Yıllar içinde devlet dışı aktörlerin hem iç hem de dış politikadaki rollerinin değişmesi ve özel ordu yapılarının ortaya çıkması bu tanımın geçerliliğini giderek sıkıntıya sokmuşsa da, iç savaşın inceleyen birçok araştırma bugün de COW projesinin iç savaş tanımını kullanmaktadır.

Tarihçiler tarafından detaylı incelenmiş olan Amerikan (1861-1865) ve İspanyol (1936-1939) iç savaşları dışında, 1945’ten bu yana aşırı şiddet eğilimi gösteren iç savaşlara Ruanda (1993-1994), Sierra Leone (1991-2002), Burundi (1993-2005), Sudan (1955-1972 ile 1983-2005), Endonezya (1965-1966) ve iç savaşın halen devam etmekte olduğu Suriye (2011-) örnek verilebilir. Sivillerin yaşamlarını ve geçim kaynaklarını tahrip eden bu ve benzeri savaşlar, günümüzde ciddi boyutlara ulaşmış olan küresel mülteci sorununun da ana nedenidir. Bunlara ek olarak, iç savaşlar sırasında tecavüz, sistematik işkence, soykırım, etnik temizlik ve çocuk askerlerin sömürülmesi de dahil olmak üzere yoğun şekilde ortaya çıkan insan hakları ihlalleri dünya genelinde güvenlik sorunları oluşturmaktadır.

Uluslararası İlişkiler (Uİ) yazınına iç savaşlar konusunda büyük katkıda bulunmuş olan James D. Fearon’a (2017) göre, iç savaş konusunda günümüzdeki en yaygın yanlış, iç savaşın Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bir olgu olduğu yönündedir. Özellikle 1990’larda yazan Uİ kökenli uzmanlara (örn. Bowman 1994; Campbell 1998) göre, Soğuk Savaş’ın bitmesi ve Berlin duvarının yıkılması ile dünya genelinde ideolojik savaşın sona ermesi, iç savaş sorunsalını beraberinde getirmiş, farklı etnik ve dini kimliklerin tek bir ulus devlet yapısı altında özümsemediği birçok ülkeyi

İç savaşların nedenleri temelde dört çerçevede incelenmektedir: psikolojik yaklaşım, rasyonel seçim yaklaşımı, kültürel yaklaşım ve yapısalcı yaklaşım. İnşacı yaklaşım da iç savaşların nedenleri hakkında önermelerde bulunur.

derinden sarsmıştır. Bu uzmanlar, Yugoslavya'nın 1990 sonrası durumunu buna en güzel örnek olarak göstermektedirler.

Fakat Fearon (2017), iç savaşın Soğuk Savaş sonrası bir siyasal olgu olduğu fikrini sorgulamaktadır. Fearon'un araştırmasına göre, 1980'lerde devam etmekte olan iç savaş sayısı günümüzdeki iç savaş sayısından daha fazladır. Ancak iç savaş sayısının Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki ani ve hızlı artışı, iç savaşın Soğuk Savaş sonrası uluslararası bir sorun olduğu algısına katkıda bulunmuştur. Fearon'un bulgularına göre, 1992 yılında devam eden 48 çatışmayla en yüksek seviyesine ulaşan iç savaş sayısı, 1992-2007 yılları arasında azalarak 30'lara düşmüştür. Bu sayı Aralık 2010'da başlayan 'Arap Baharı' süreciyle yeniden artmış, ancak yine de 1992 seviyesine ulaşmamıştır.

Yıkıcı karakterleriyle öne çıkan iç savaşların nedenleri yazında belli başlı dört çerçevede incelenmektedir. Bunlar psikolojik yaklaşım, rasyonel seçim yaklaşımı, kültürel yaklaşım ve yapısalcı yaklaşımdır. Bu dördüne ek olarak inşacı (*Constructivist*) yaklaşım da iç savaşların nedenleri hakkında önemli önermelerde bulunur.

Psikolojik yaklaşım, iç savaşı ve özellikle çatışmalar sırasında kullanılan aşırı şiddeti duygusal motivasyonla açıklar. Grup soyunun tükenme korkusu ve diğer grup ve/ya grupları hedefleyen önyargıların özellikle önemli görüldüğü bu yaklaşım, diğer gruplara karşı hissedilen nefret, kızgınlık, öfke duygularının engellenemez bir düşmanlığa neden olarak iç savaşa uygun ortamı ortaya çıkarttığını savunur. Siyasi çatışma ve istikrarsızlık konusunun önemli uzmanlarından Ted Gurr'a (1970) göre, insani şiddet kapasitesinin birincil kaynağı olan hayal kırıklığı uzun vadede ve özellikle keskin bir şekilde hissedildiğinde saldırganlığa ve şiddete sebep olur. Gurr, bireyler ve grupların hak ettiğini düşündükleri ile gerçekte elde ettikleri arasındaki tutarsızlığı 'görelî yoksunluk' terimiyle açıklar. Görelî yoksunluğun sorumluluğu diğer grup veya gruplarda görülmeye başladığı an, karşı tarafa hissedilen öfke, nefret ve kızgınlık düşmanlığa dönüşerek iç savaş için uygun ortamı oluşturur. Bireylerin ve grupların, gerçekte oldukça karmaşık olan ilişkileri basitleştirerek toplumsal düşman ve/ya düşmanlarını özümsemesi sonucunda görülen aşırı şiddet içeren iç savaşlara, 1990'lardaki eski Yugoslavya savaşlarını ve 1993-1994 Ruanda soykırımını örnek verebiliriz.

Rasyonel seçim yaklaşımı, iç savaşı, bir ülke içindeki grupların kendilerini savunmak için attıkları adımların başkalarının güvenliğini tehdit etmesi algısının oluşması sonucu olarak görür. Diğer bir deyişle, kendi güvenliklerini sağlamaya çalışan gruplar aslında başkalarının güvenliğini tehdit ederek bir

**İç savaş
konusunda
hemfikir olunan
bir konu, bu tür
savaşların
genelde
istikrarsız ve
krize açık
bölgelerde
ortaya çıktığıdır.**

güvenlik ikilemi yaratırlar. Fearon ve Laitin'e (1996) göre, artan güvenlik ikilemi ile karşı karşıya kalan grupların kendilerini savunmak için silah depolamaya başlaması güvenlik ikilemi sarmalının tırmanmasına ve giderek artan gerilime sebep olur. Güvenlik ikilemi ve artan gerilim, grup liderlerini ön alıcı saldırganlığa yöneltir. Bu liderler, bazen yanlış hesaplamalar sonucu, bazen de savaşın grup için faydalı olacağı inancıyla çatışma başlatarak iç savaşa neden olurlar.

Yine rasyonel seçim yaklaşımı dahilindeki ekonomik önermelere göre, 'açgözlülük' modern çağdaki iç savaşları anlamakta önemlidir. Collier ve Hoeffler (2000), genç, işsiz ve eğitimsiz bir nüfusa sahip ve hızlı ekonomik düşüşe giren ülkelerde bulunan elmas, altın, kobalt vb. değerli madde ve mineralleri iç savaşın en büyük sebebi olarak görmektedir. İç savaşları 'yeni savaşlar' olarak nitelendiren Mary Kaldor'a (1999) göre de, birçok iç savaşın temel sebebi ekonomik kazançlardır. Kaldor'a göre, yeni savaşların önemli özelliklerinden biri, savaş ve organize suç arasındaki farkların bulanıklaşması ve doğal kaynaklar ile değerli madde ve minerallerin sömürülmesi yoluyla iç savaşların finanse edilmesidir. Kısacası, ekonomiye dayanan rasyonel seçim yaklaşımı, savaş sırasında elde edilen ekonomik kazanımları iç savaşın en büyük nedeni olarak görür.

1990'lı yılların başında ortaya atılan ve daha çok emperyalizm ve sonuçlarına dayalı yazında yer alan kültürel ya da 'eski etnik nefret' olarak da adlandırılan yaklaşım, iç savaş ve görülen aşırı şiddeti uzun süre bastırılmış, ancak tarih boyunca bireylerin ve grupların kalplerinde ve zihinlerinde yer eden ve modernleşmeyle dahi giderilemeyen eski kabile ve etnik ilişkilere bağlar. Bu yaklaşıma göre, 1945-1990 döneminin iki kutuplu ve ideolojik çatışma merkezli dünya düzeninde ABD ve Sovyetler Birliği tarafından baskılanan eski etnik (ve dini) nefretler, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yeniden ortaya çıkmış (Keen 2000) ve iç savaşlara neden olmuştur. Her ne kadar ırkçılığa varan önermeleri sebebiyle eleştirilmiş olsa da, bu yaklaşım politikacılar ve medya kuruluşlarınca benimsenmiş ve Ruanda başta olmak üzere öncelikle Afrika'daki iç savaşların nedeni olarak gösterilmiştir. Birçok yazara göre (örn. Brown 1996) 'eski nefret' yaklaşımı, iç savaşların karmaşıklığını takdir etmek ve anlamaya çalışmak yerine, bu savaşların sebebini büyük ölçüde basitleştirmiş ve sadece etnik (ve bazen de dini) kökene indirgemıştır.

İç savaşın nedenlerini açıklamaya yönelik yapısalcı yaklaşım, bu savaşları geniş sosyal, politik ve ekonomik unsurlara bağlamaktadır. Brown (1996), iç savaş belirleyicilerini yapısal, siyasi, sosyo-ekonomik ve algısal olmak üzere dört ana kategoride incelediği araştırmasında, zayıf devlet kompozisyonu, güvenlik kaygıları, etnik coğrafya, ekonomik ve sosyal yapı gibi yapısal

**İncelenen
yaklaşımların
hiçbiri iç savaşın
ne zaman
çıkacağını tespit
edemez. Bu
nedenle iç savaş,
çalışmalarında
disiplinlerarası
yaklaşımlar
giderek önem
kazanmaktadır.**

etkenler üzerinde özellikle durmuştur. Fakat, Brown'a göre bu faktörlerden birinin veya birden fazlasının iç savaş nedeni olması yerli elitlerin oynadığı role göre değişmektedir. Özetle Brown, birçok ülkede mevcut olan aynı tür yapısal etkenlerin ancak ve ancak liderlerin ve diğer seçkinlerin eylemleri sonucu ölümcül çatışmalara yol açtığı hipotezini savunur.

Stuart Kaufman'ın öncülüğünü yaptığı inşacı sembolist önerme bu noktada önemlidir. Kaufman ve diğerlerine göre (örn. Smith 1986), iç savaşlar genellikle liderlerin ve diğer seçkinlerin önemli tarihsel sembolleri kullanarak, zaten yukarıda sözü edilen sebeplerden dolayı öfke ve nefret duyguları artmış kitleyi, şiddeti haklı görmek koşuluyla, savaşa sürüklemesiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin, birçok Uİ uzmanına göre ekonomik ve politik nedenlerin sebep olduğu Sudan iç savaşında, Sudanlı liderlerin etkili bir şekilde kullandıkları kölelik mitinin rolü göz ardı edilemez. Arap olmayan ve çoğunluğu Afrikalı görülen Sudanlıların köle olarak algılanması, bölgedeki Janjaweed milislerin şiddete dayalı faaliyetlerini Sudan halkının gözünde neredeyse meşru hale getirmiştir. Yine, Suriye hükümetinin, güvenlik kaygılarını öne sürerek kendi halkına karşı devam ettirdiği şiddette, Ezidi ve Sünni Suriyelileri özellikle hedef olarak göstermesi unutulmamalıdır.

Kuşkusuz, iç savaşların nedenlerini belirlemek, bu savaşların önüne geçmek için önemlidir. Bu kapsamda iç savaş yazımından çıkarılacak önemli dersler var. Fakat bazı yaklaşımlar (örn. eski etnik nefret) oldukça kırılğan temellere dayanırken, bu yazıda kısaca incelenen yaklaşımların hiç biri iç savaşın ne zaman ortaya çıkacağına dair tespitte bulun(a)mamaktadır. Belki de bu yüzden, iç savaş çalışmalarında disiplinlerarası yaklaşımlar giderek önem kazanmakta ve Coğrafya, Sosyoloji, Ekonomi, Psikoloji vb. alanlardaki çalışmaların Uİ uzmanlarınca dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

İç savaş konusunda hemfikir olunan bir konu, bu tür savaşların genelde istikrarsız ve krize açık bölgelerde ortaya çıktığıdır. Fearon'un (2017) araştırmasına göre, tarihsel olarak iç savaşlara en açık üç bölge Asya, Sahra Altı Afrika ve Latin Amerika olmuştur. Örneğin, uzun süreli ve şiddet seviyesi özellikle yüksek iç savaşların en fazla görüldüğü yerlerden Sahra Altı Afrika, dünyanın en yoksul ve siyaseten en istikrarsız bölgesidir. Zaten var olan ekonomik ve siyasal zorluklara bölgedeki etnik ve kabile farklılıkları da eklenince, dünyanın bu bölgesinde gelecekte de iç savaşların çıkması kaçınılmaz görünmektedir. Aynı araştırma, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesini de krize açık ülkelerin bulunduğu grubuna eklemiştir. Nitekim, bölgede 2002'de devam eden sadece üç iç savaş varken, bu sayı özellikle 2010'da başlayan 'Arap Baharı' ile artmıştır.

Uzmanların neredeyse hemfikir oldukları bir başka konu da, kriz ve iç savaşa açık bölgelerde giderek daha etkili olan silahlı ve organize grupların iç savaşlardan büyük gelir elde etmeleri ve ekonomik faaliyetlerinin aslında iç savaşları daha da körüklemesidir. Angola, Kolombiya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Liberya ve Sierra Leone'deki iç savaşlar bu dinamiğin en iyi örnekleri olarak gösterilebilir.

İç savaşın ülke ve toplum üzerindeki kaçınılmaz negatif etkileri günümüzde açıkça görülmektedir. Örneğin, ülke ekonomisi savaş sırasında ve sonrasında yıkıcı etkilere maruz kalmaktadır. Dahası, iç savaşın devam ettiği ülkelerin sınır komşuları da muazzam bütçe baskısıyla karşılaşmaktadırlar. 2016 Dünya Bankası raporuna göre, Ürdün'de bulunan 630.000'den fazla Suriyeli mültecinin o yıl ülke ekonomisine maliyeti 2,5 milyar ABD dolarına yakındı. Belki ekonomik etkilerden daha da önemlisi, iç savaşların ilgili ülkeler genelinde önemli altyapıların imhasına sebep olmalarıdır. Eğitim ve sağlık sistemlerinin çökmesi, okulların ve hastanelerin tahrip edilmesi, yol, köprü ve demiryolu gibi toplu ulaşım yollarının ciddi şekilde hasar görmesi veya tamamen tahrip olması, hem insanların tahliye edilmesini imkânsız hale getirir hem de toplumun gelecek için kaygılarını daha da artırır.

İç savaşların, son yıllarda Suriye savaşıyla dünyanın gözü önüne serilen diğer bir sonucu da mülteci sorunudur. İç savaş başladıktan sonra hayatlarını ve ailelerini kaybetme korkusuyla hareket eden birçok insan tek çareyi evlerini terk ederek ya ülke içinde yer değiştirmede ya da ülke sınırlarının dışına kaçmakta bulur. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan 2019 raporuna göre, bugün dünyada yaklaşık 25,9 milyon mülteci vardır ve bunların % 67'si Somali, Afganistan, Burma, Suriye ve Güney Sudan kaynaklıdır. Bu rakamlardan belki daha da üzücü olan başka bir rakam ise, 18 yaş altı çocukların bu mülteci nüfusunun neredeyse yarısını oluşturuyor olmasıdır.

İç savaşın çözümü için müzakere, arabuluculuk, tahkim, diplomasi ve yaratıcı barış inşası dahil çok çeşitli usul ve yöntemler mevcuttur. Fakat, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere birçok uluslararası ve bölgesel kurum ve kuruluşlar bu güne kadar iç savaşları başlamadan engellemek ve başladıktan sonra durdurmak konusunda başarılı bir tutum sergileyememişlerdir. Uluslararası hukukun temelinde yatan ulusal egemenlik prensibi bir yandan Birleşmiş Milletlerin iç savaş konusundaki hareket alanını kısıtlarken, diğer yandan iç savaşa bağlı insan kaybını ve artan mülteci sorununu dolaylı olarak desteklemektedir. Sonuç olarak, şu ana kadar önlenmesi ve çözümü zor bir çatışma şekli olarak kendini gösteren iç savaş, 21. yüzyılın geri kalan diliminde de çok farklı içerikli çalkantılara neden olmaya ve devletler ile toplumların güvenliğini etkileyecek bir sorun olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Bowman, Glen (1994). “Xenophobia, Fantasy and the Nation: The Logic of Ethnic Violence in Former Yugoslavia” in Llobera, Josep R. et al. (der.), *The Anthropology of Europe: Identity and Boundaries in Conflict*. Providence, MA.: Berg Publications.

Brown, Michael (1996). “The Causes and Regional Dimensions of Internal Conflict” in Brown, Michael (der.), *The International Dimensions of Internal Conflict*. Cambridge, MA.: MIT Press.

Campbell, David (1998). *National Deconstruction: Violence, Identity and Justice in Bosnia*. Minneapolis, MN.: University of Minnesota Press.

Collier, Paul ve Anke Hoeffler (2000). “Greed and Grievance in Civil War”, *Policy Research Working Paper No 2355*, Washington, DC.: World Bank.

Fearon, James D. ve David D. Laitin (1996). “Explaining Interethnic Cooperation”, *American Political Science Review*, Cilt, 90, No 4, ss. 715-735.

Gurr, Ted (1970). *Why Men Rebel*. Princeton, NJ.: Princeton University Press.

Kaldor, Mary (1999). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.

Kaufman, Stuart J. (2001). *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. Ithaca, NY.: Cornell University Press.

Keen, David (2000). “Incentives and Disincentives for Violence” in Mats Berdal ve David M. Malone (der.), *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars*. Boulder, CO.: Lynne Rienner Publishers.

Singer, David J. ve Melvin Small (1972) *The Wages of War 1816-1965: A Statistical Handbook*, New York: NY.: Wiley.

Small, Melvin ve J. David Singer (1982). *Resort to Arms: International and Civil War, 1816–1980*. Beverly Hills, CA.: Sage Publishing.

Smith, Anthony (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. New York, NY.: Blackwell.

EK OKUMA

Dixon, Jeffrey S. ve Meredith R. Sarkees (2015). *A Guide to Intra-state Wars: An Examination of Civil, Regional, and Intercommunal Wars, 1816-2014*. Washington, DC.: CQ Pres.

Miodownik, Dan ve Oren Barak (2013). *Nonstate Actors in Intrastate Conflicts*. Philadelphia, PA.: University of Pennsylvania Press.

İNTERNET

The Correlates of War Project, <http://www.correlatesofwar.org/>

FİLM/BELGESEL

Blood Diamond (2006), Hotel Rwanda (2004), Liberia: An Uncivil War (2004), Killing Fields 1984), Enemies of the People (2010), Cambodia: The Betrayal (1991), Years Eaten by Lions (2010).

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği, Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine katkıda bulunmak, ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirmek ve çalışmalarını desteklemek amacıyla bir grup akademisyen, medya çalışanı ve dışişleri mensubu tarafından 2004 yılında tarihinde kurulmuştur. 2010 yılından beri *International Studies Association* (ISA) ortak kuruluşu ve 2016’dan beri de *Balkan Political Science Association* (BPSA) üyesi olan UİK, iki yılda bir düzenlediği *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi* ile *Güvenlik Akademisi* ve *Dış Politika Akademisi* eğitim programlarını gerçekleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki gelişimine katkı yapmış öğretim üyelerine yönelik *Ustalara Saygı Ödülü* ile genç akademisyenlere yönelik *Teşvik Ödülü* veren UİK, başta *Uluslararası İlişkiler* dergisi ile *Güvenlik Çalışmaları* serisi olmak üzere kapsamlı bir yayım programı ile *Güvenlik Portalı* (GP), *Türkiye Barışı Koruma Veri Tabanı* (TÜBAKOV), *Kavram Avcıları* ve *Black Sea Young Reformers Fellowship* (BSYRF) projelerini hayata geçirmiştir.

UİK hakkında daha fazla bilgi almak için, lütfen [web sayfasını](https://www.uik.org.tr) (https://www.uik.org.tr) ziyaret ediniz.

© UİK 2019

Bu çalışmanın telif hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK)’e ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; UİK’in kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Güvenlik Yazıları, NATO Kamu Diplomasisi Birimi tarafından desteklenmektedir.

Security Papers are supported by the NATO Public Diplomacy Division.